

УДК 711.11

І. М. Веркалець,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ ЛАНДШАФТІВ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ЇХ ЕСТЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Розглянуто структурну модель ландшафтів та методи оцінки їх естетичного потенціалу, детально розглянуті етапи ландшафтного проектування з врахуванням естетичного чинника.

Ключові слова: ландшафтно-естетичні преференції, естетичне сприйняття середовища; ландшафтно - містобудівна інвентаризація; ландшафтне проектування; рекреаційні ландшафти.

Постановка проблеми. Естетична якість ландшафтного середовища виступає однією з головних проблем сучасного містобудування. Опубліковані результати досліджень з цієї тематики в цілому зосереджені на трьох основних питаннях: особливості середовища, які впливають на естетичні переваги людей; когнітивно-перцептивний механізм, за допомогою якого відбувається естетичне сприйняття; властивості особистості, що впливають на здатність і потребу і естетичному сприйнятті. Спираючись на теорії емоцій (А.Леонтьєв, П.Анохії, К.Платонов, П.Сімонов), окремі дослідники в архітектурно-психологічних дослідженнях відмічають, що емоційний стан людини у архітектурному середовищі виникає як оцінка ймовірності задоволення тієї чи іншої потреби серед різноманіття середовищних потреб людини виділяють і естетичну) потребу, але займаючись вивченням механізмів естетичного сприйняття дослідники не торкаються природи самої естетичної потреби. [2]

Актуальність дослідження обумовлюється зростанням впливу естетичних властивостей середовища на психічне і фізичне здоров'я людини та недостатньою вивченістю сутності естетичної потреби в архітектурній теорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В праці «Архітектура і емоційний світ людини» (1985р.) розглядається специфіка емоційного впливу ландшафтного середовища та архітектурних об'єктів на людину, сутність впливу пов'язується з фундаментальною потребою людини в емоційному контакті [2]. Спеціально естетичні потреби в ландшафтному середовищі не були предметом вивчення архітектурних та містобудівних праць в останні роки, але ця тематика активно розроблялась в працях з естетики, філософії, антропології, психології, культурології [2,8,9]. Плідним виявилось використання ландшафтних теорій щодо вивчення природи естетичної потреби,

(Д. Палмер, Л. Палмер, В. Ефроїмсон, Е. Діссаньяк, Г. Оріанс, С. Каплан, Р. Каплан, Дж. Апплетон) [8,9].

Мета статті - є розробка структурної моделі ландшафту та методів оцінки естетичного сприйняття ландшафтів “методом відстані до еталону”.

Виклад основного матеріалу. Ландшафтні смаки своїм «носієм» мають певну групу людей. Вони формуються під сильним впливом тих культурних норм, правил, художніх течій та естетичних критеріїв краси, які панують у конкретному соціумі. Ландшафтний смак поділяється членами конкретної групи, набуває вигляду стандарту, отже, не підлягає кількісній оцінці. Однак подібність людей у ландшафтних смаках зовсім не означає, що всі абсолютно однаково естетично сприймають ландшафти і всім однаково подобаються лише ті ландшафтні ситуації, які відповідають ландшафтному смаку та уявленню про ландшафтний ідеал.

Кожна людина має власні уподобання, у тому числі й до ландшафтів. Одні віддають перевагу ландшафтам паркового типу, другі — відкритим степовим просторам, треті — густими лісам, а комусь більше до вподоби ландшафти сучасного міста. Таку рису людей, як їх схильність віддавати перевагу певним ландшафтам, їх окремим рисам і конфігураціям, можна назвати «ландшафтно-естетичною преференцією»[5].

Аналізуючи соціокультурні та персональні чинники естетичного сприйняття людиною ландшафту підкреслимо, що такі чинники відіграють роль у тому, що одні ландшафти людям подобаються більше від інших. Але при цьому ця роль є не настільки домінуючою, щоб «знецінити» якості самого ландшафту, завдяки яким людина формує свої ландшафтно-естетичні преференції. Вироблення людиною своїх власних преференцій ґрунтується на сприйнятті образу певного ландшафту та на його порівнянні з образами інших ландшафтів. Отже, ландшафтно-естетичні преференції визначаються насамперед тими вимірами ландшафту, які зумовлюють сприйняття людиною його образу. Основними такими вимірами є: складність, узгодженість, типовість, загадковість ландшафту.

Завдання методів оцінювання естетичності рекреаційного ландшафту полягає в з'ясуванні факторів, які впливають на сприйняття ландшафту, самого механізму такого сприйняття, а також в одержанні оцінок «привабливості», «естетичності», «краси» ландшафту. Оскільки перелічені задачі формують широке дослідницьке поле, то й методів їх вирішення існує чимало. Е. Зубе всі наявні методи розподіляє на чотири групи: експертні, психофізичні, когнітивні та пізнавальні [5] (рис. 1).

Аналіз ландшафтних об'єктів можна виконати стосовно різних показників та по-різному їх згрупувавши. На думку здобувача, доцільно

класифікувати їх стосовно критеріїв: розміщення; топографічно-ландшафтні умови; містобудівні та планувальні умови; історичні характеристики; функціональні; соціальні; економічні.

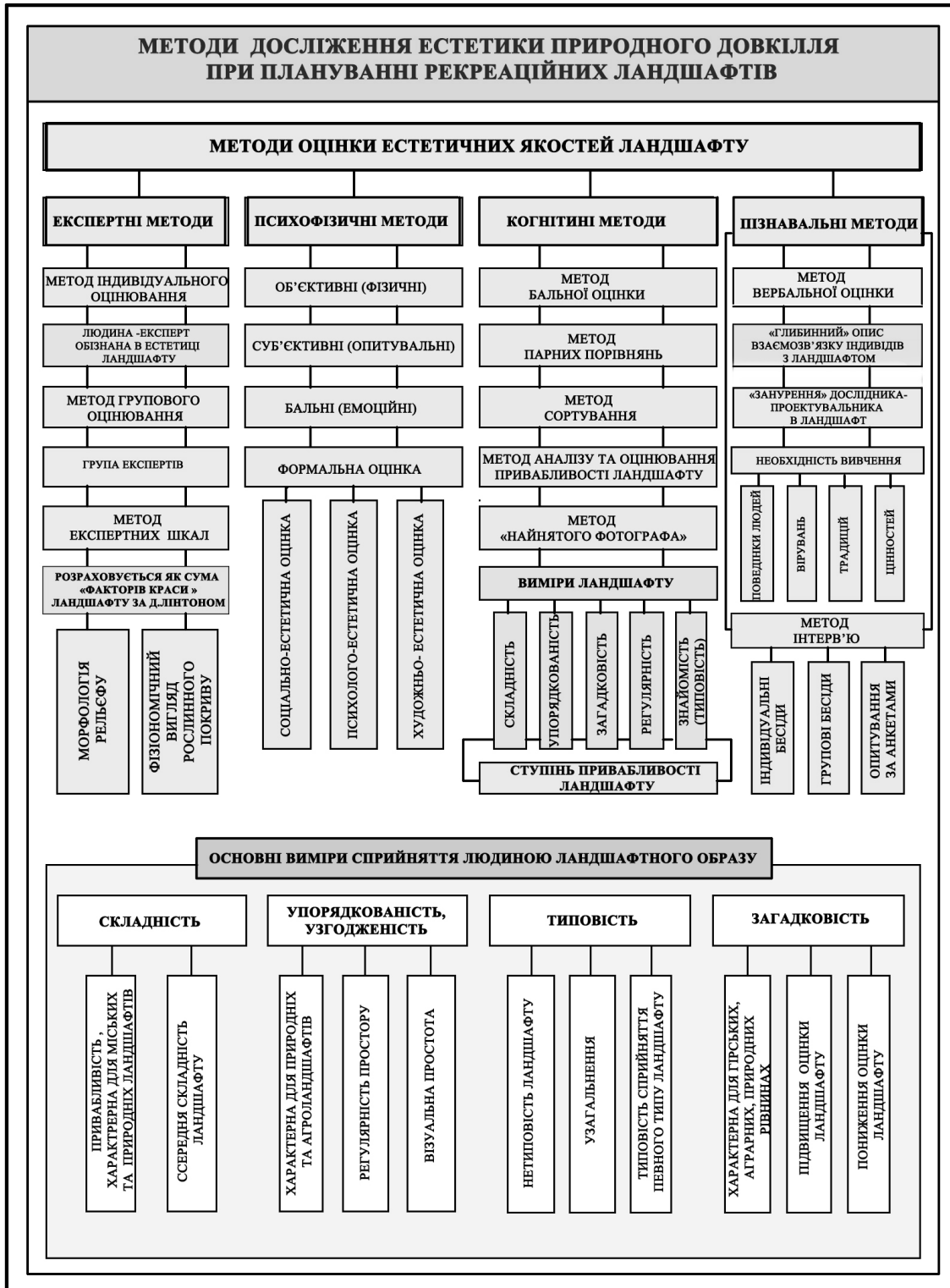

Рис. 1. Методи оцінки естетичних якостей ландшафту. Основні виміри сприйняття людиною ландшафтного образу.

Ландшафтні показники при цьому включають аналіз розташування рекреаційного об'єкта в природно-ландшафтному оточенні; характеру його краєвидів; розташування в близькому оточенні природоохоронних об'єктів, а також конкретну характеристику розташування в ландшафті, його пов'язання з природно-ландшафтними умовами. Містобудівні та планувальні критерії передбачають виявлення головних просторово формуючих елементів (наприклад, рекреаційний комплекс, монастир тощо) та детальну їх характеристику, а також аналіз і головні дані зв'язків та зв'язності системи.

Функціональні критерії охоплюють виявлення основних елементів та з'ясування диспропорцій у загосподарюванні території, виконання ними функцій. Аналіз соціальної ситуації передбачає не лише збір і впорядкування кількісних та якісних характеристик соціально-демографічної ситуації.

Доцільно проводити соціологічні опитування та анкетування, які дозволяють уточнити інформацію про мешканців, оцінку мешканцями просторової ситуації та шляхів подальшого розвитку. На основі пофакторного аналізу на цьому етапі роботи можна виявити диспропорції в просторі — між функціями та територіями розселення, прогрес у способі життя, певну стагнацію та деградацію окремих функцій території. І вже тут формулюється проблема «вдихнути життя» в організм і можлива поява певних задумок до її вирішення.

Іншим важливим чинником для аналізу ландшафтно-містобудівних композицій є точки огляду та система їх поєднання. На таких засадах і відбувається аналіз. Так, для оцінки історичного середовища необхідно проаналізувати чотири характеристики: розпланування, структуру просторів, панорами та пам'ятки архітектури. Розпланування вирішальною мірою впливає на характер простору міста, а специфічне для різних міст поєднання вулиць, площ, дворів і дільниць творить «скелет», на якому утворені стіни, що й формують найрізноманітнішу систему просторів [2].

Аналіз завершується комплексною оцінкою просторової ситуації — виявленням дефектів і невідповідностей (проблем), що існують у просторі, оцінкою просторового потенціалу (ресурсів), які можна і слід задіяти для активізації соціально-економічного життя та впорядкування просторової організації; визначення обмежень щодо розвитку та окреслення перспективних напрямів просторової організації і розвитку території (рис.2).

Наведемо запропоновану автором методику врахування естетичної складової в оцінці рекреаційних ділянок.

Оцінка вартості рекреаційних ділянок за існуючою об'єктивною методикою [3] потрібна для визначення основних фондів історичних міст та територій, а також професійного провадження охорони ландшафтів і об'єктів.

Визначення грошового еквівалента вимагається також при співінвестуванні з міжнародних фондів робіт зі збереження чи реставрації пам'яток архітектури та природоохоронних заходів. Статус рекреаційності практично не впливає на ринкову вартість ділянки.

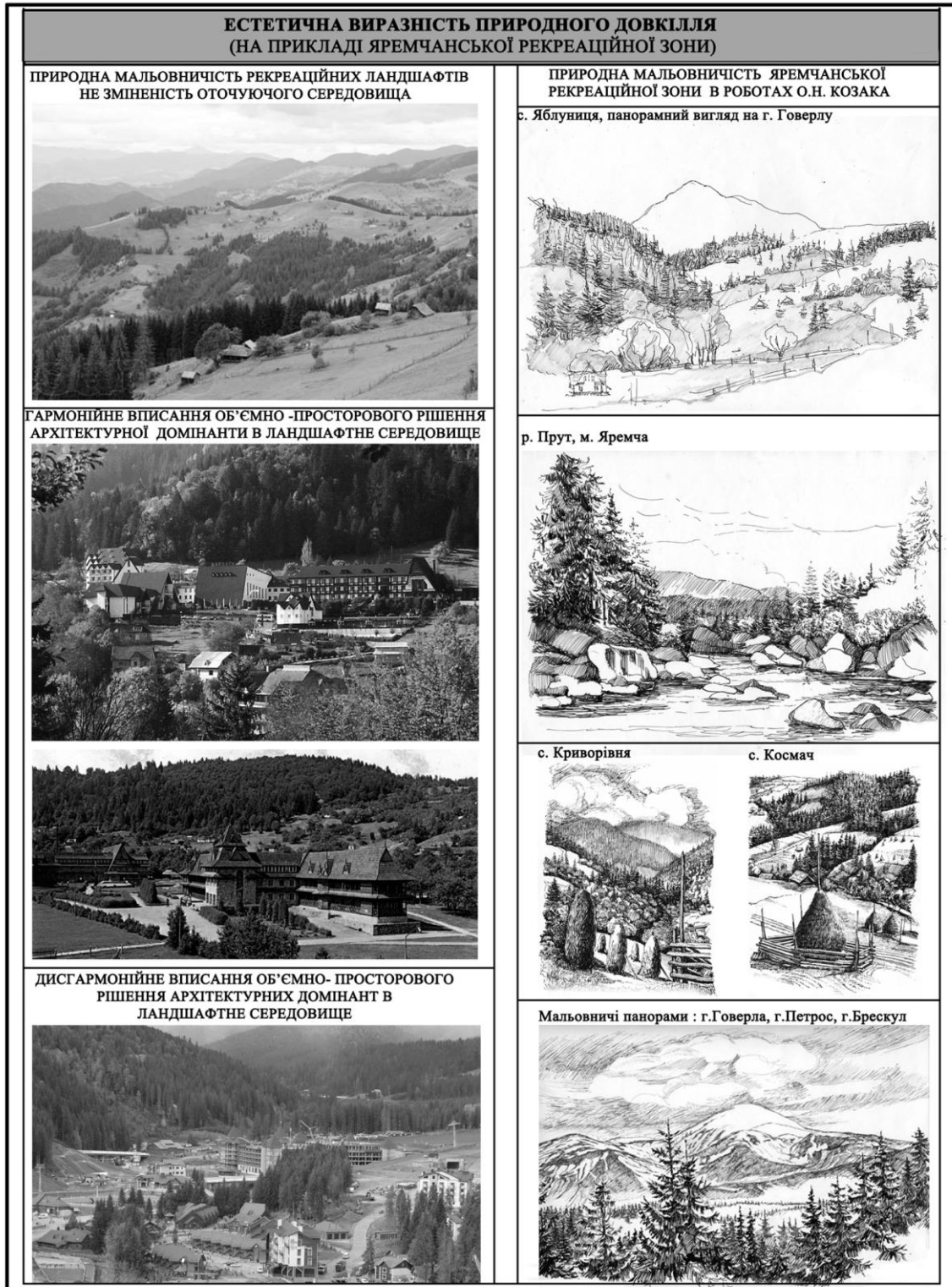

Рис . 2. Оцінка естетичності ознак ландшафту.
Різноманіття і доцільність антропогенних об'єктів.

Існує методика грошової оцінки земельних ділянок, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України [4]. Не заглиблюючись у її аналіз, підкреслимо, що сформована вона за принципом, коли рекреаційна ділянка оцінюється як звичайна земельна ділянка, і вводяться корегувальні коефіцієнти, які впливають на підвищення чи пониження коефіцієнта унікальності, виразності ландшафту; історична містобудівна та утилітарна цінність застосовуються опосередковано лише в затратному методі. Реально оцінена за цією методикою вартість ділянок завжди значно нижча від визначеної іншими методами. Введення коефіцієнтів лише вирівнює вагу цього затратного методу з іншими і реально не впливає на грошову вартість ділянки.

Найявні методики надмір ускладнені для оцінки ландшафтних об'єктів високого рівня естетичної, культурної та архітектурної цінностей. Пропонується принципово інший підхід — використання «методу відстані до ідеалу», коли за ідеал в регіоні має бути визначено фрагмент ландшафту. Для встановлення вартості вітчизняного ідеалу використовуються аналогі зі світу, тобто обчислюється еквівалент у балах вітчизняного еталону, співвіднесений до світових зразків. За ідеал може бути прийнято й умовний варіант, якому приписуються кращі досягнуті значення критеріїв серед варіантів регіону.

Обґрунтування системи показників і критеріїв оцінки естетичних характеристик — надзвичайно відповідальне завдання будь-якої методики. При цьому слід використати окремі раціональні зерна з існуючих методик, але збереження таких критеріїв, як місце розташування, функціональна корисність, величина площ, не є коректним.

Установлення критеріїв відбувається під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Виділимо певні групи властивостей, що зумовлюють вартість ландшафту:

- властивості естетичності (мальовничість, складність, величність, гармонійність, різноманітність);
- які характеризують зовнішнє середовище — розміщення об'єкта в системі та змінність оточення;
- пов'язані з історичними складовими;
- характеристики унікальності як поширеності певного типу ландшафтних об'єктів у державі та в світі (загадковість, типовість);
- властивості, що стосуються зміни ландшафтного об'єкта, його автентичності.

Кожна група властивостей включає певну множину показників, що можуть бути оцінені кількісно. Кількісна оцінка характеристик ландшафтного об'єкта чи містобудування має принципово важливе значення, оскільки дає

змогу формувати узагальнені критерії з множини часткових показників. Узагальнені критерії порівняно нескладно встановити у межах окремих груп властивостей.

Сутність запропонованого методу «відстані до ідеалу» полягає в тому, що ландшафтний об'єкт оцінки порівнюється за множиною встановлених критеріїв з ідеальним варіантом (еталоном), визначається числове значення його наближення до ідеалу, що фактично є інтегральним критерієм оцінки об'єкта, який об'єднує всі прийняті для порівняння критерії. Поле оцінки будується на множині виділених груп критеріїв, причому всі вони мають поліпшуватися в напрямку до центру. Кращим відповідно до цього методу вважається варіант, для якого площа багатокутника, побудована на реальних характеристиках, найближча до побудованого на ідеальних значеннях критеріїв. Для уникнення впливу масштабного фактора на прийняття рішення критерії слід звести до безрозмірних величин шляхом нормування.

Такі ж показники та підхід придатні для визначення вартості вітчизняного еталону у віднесенні до відповідних світових об'єктів. Загалом можна сказати, що пропонується замінення підходу «знизу-вверх» на підхід «зверху-вниз»: від «найдорожчого» об'єкта, оцінка якого наведена, до вартості аналогічних об'єктів у європейських країнах та визначення «відстані» реального об'єкта оцінки до вітчизняного еталона. За своєю суттю показники характеризують віддаль об'єкта оцінки за певним критерієм від ідеального варіанта. Тоді багатокутник ідеалізованого варіанта будується за значеннями, коли всі показники дорівнюють одиниці, а для всіх інших варіантів вони менші від одиниці.

Запропонований підхід вимагатиме принципового реформування інформаційного забезпечення та методичних підходів до організації та збереження ландшафту й формування архітектури. Він дозволить об'єктивно оцінити зниження вартості об'єкта від непрофесійних дій, пов'язаних зі змінами як в об'єкті, так і в оточуючому середовищі. Окрім того, надасть можливість об'єктивно оцінити і діяльність зі збереження об'єкта.

Запропонована методика дає змогу об'єктивно оцінити матеріальний вклад інвесторів у збереження природних об'єктів та пам'яток, а оцінка пам'яток архітектури у співвіднесенні до світових цін підніме престиж та відповідальність діяльності з охорони й організації ландшафтів.

Для коректного застосування вищенаведених методів при плануванні ландшафтно-рекреаційних територій здобувачем запропоновано враховувати у проектному процесі наступні рекомендації.

1. Домінантою в ландшафті слід розглядати будь-який об'єкт, що привертає увагу спостерігача: озеро, пагорб, дерево, міст, пасовище тощо.

2. Фоном для домінанти можуть виступати земля, вода, рослинність, небо тощо.

3. Кулісами, що облямовують ландшафт, потрібно вважати об'єкти, які належать до рельєфу, рослинності чи ж створені людиною, якщо вони чітко визначають рамку ландшафту.

4. Передній план (ажурність) може бути в ближній або середній перспективі; його можуть утворювати стовбури дерев, інженерні споруди тощо, крізь які добре сприймається та частина ландшафту, що міститься за ними.

5. Ближня перспектива — закритий вид із чіткими і близько розташованими (в кількох метрах) предметами. Середня перспектива — закритий вид із розташованими далі (не більше 1,0–1,5 км) об'єктами, які все ще добре сприймаються. Дальня перспектива — вид на відкритий простір, коли предмети біля лінії горизонту (не ближче 1,0–1,5 км) видніються нечітко й зливаються в одне.

6. Багатоплановість — по-різному віддалені, розташовані одне перед одним пасма пагорбів, верхні межі невидимих долин тощо. Окремі плани утворюють, як правило, лінію горизонту на конкретному відрізку.

7. Поясність чи ступінчастість (у радіальному напрямку) — пояси рослинності й рельєфу, що чітко виділяються, і які можна порахувати в напрямку від себе до горизонту, починаючи від другого поясу (відкинувши фоновий ступінь), у тому напрямку, де їх найбільше.

8. Барвистість — значна кількість яскравих барв і відтінків у ландшафті, яку створюють як природні, так і антропогенні об'єкти. При цьому один колір, зазвичай сірий (рілля, старі будівлі тощо), вважається фоновим і в підрахунку числа барв не враховується (відкидається).

9. Динамічна контрастність — ситуація, коли ландшафт, що відкривається з певного підступу (оглядової точки), істотно відрізняється від тих ландшафтів, з якими зустрічався спостерігач дорогою до даного підступу.

10. Натуральність (природність) — умовна природність ландшафту, тобто відсутність зміненої людиною природи і штучних об'єктів. Природними об'єктами вважаються ліси, навіть якщо вони насаджені чи доглядаються людиною, заплавні луки річкових долин тощо. Зміненими людиною об'єктами є оброблювані поля, а також усі антропогенні споруди й будівлі.

11. «Відповідність оточенню» антропогенних елементів включає їх «вписуваність» у ландшафт у функціональному й естетичному відношеннях.

Висновки. Отже, серед показників, які характеризують естетику, є й такі, що її підвищують, і які знижують. Урахування часткових індексів в оцінці естетики на основі вибраних показників дозволяє визначити інтегральний індекс естетичності простору. Відзначається, що проблема переходу до нових

форм рекреації має глибоку регіональну, природно-ландшафтну, історико-культурну, ментально-етнічну та інші специфіки. Особливе місце в цій системі займають естетичні складові рекреаційних ландшафтів.

Література:

- 1.Веркалець І.М. Принципи архітектурно-планувальної організації рекреаційних ландшафтів з урахуванням естетики природного довкілля / І. М. Веркалець // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. — К.: КНУБА, 2013. — Вип. 50. — С. 63 – 77.
- 2.Осиченко Г.О. Структура естетичної оцінки міського середовища / Г.О. Осиченко // Містобудування та територіальне планування : наук.-техн. зб. — К. : КНУБА, 2012. — Вип. 46. — С. 422 – 430.
- 3.Панченко Т.Ф. Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура / Т.Ф. Панченко. — К. : Логос, 2009. — 176 с.
- 4.Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [Електронний ресурс] : від 26 червня 1991 р., док. № 1264-ХІІ ; [ост. ред. від 01.01.2008] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1991. — № 41. — Ст. 546. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
- 5.Шестаков В.П. История эстетических учений: Учебн. пособие/ В. П. Шестаков - М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2009. - 408 с.
- 6.Білоконь Ю.М. Наука і творчість в архітектурі / Ю.М. Білоконь, І. О. Фомін. За ред. І. О. Фоміна. - К.: Логос, 2006. - с. 125-136.
- 7.Landscape design with plants / [Ed. by B. Clouston]. — Oxford: The Landscape Institute, 1990. — 416 p.
8. Kaplan S. Aesthetics, affect, and cognition: Environmental Preference from an Evolutionary perspective/ Stephen Kaplan // Environment and behavior. - 19, no 1 (January 1987).-p. 3 - 32.
9. Dissanayake E. Homo Aestheticus: Where Art Comes From and Why/ Ellen Dissanayake. - Seattle: University of Washington Press, 1992. – 320 p.

Аннотация

В статье рассмотрены структурную модель ландшафтов и методы оценки их эстетического потенциала, подробно рассмотрены этапы ландшафтного проектирования с учетом эстетического фактора.

Ключевые слова: ландшафтно-эстетические предпочтения, эстетическое восприятие среды; ландшафтно-градостроительный инвентаризация; ландшафтное проектирование; рекреационные ландшафты.

Abstract

In article the structural model landscapes and methods to assess their aesthetic potential in detail the stages of landscape design, taking into account the aesthetic factor.

Keywords: landscape and aesthetic preferences, aesthetic perception of the environment; Landscape and Urban Planning inventory; landscape design; recreational landscapes.